

نقدی بر واژه‌نامه علم اطلاعات

■ دکتر حسن اشرفی ریزی

استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

نه تنها برای معنی‌شناسی بلکه برای شناخت منظوری که سخن‌گویان یک زبان از به‌کارگیری واژه‌ای در متن یا گفتار دارند نیز به‌کار می‌رود. عوامل متعددی در ضرورت نگارش انواع فرهنگ‌ها مؤثرند؛ از جمله تعریف «واژه‌های مشکل» که در تاریخچه فرهنگ‌نگاری از نخستین انگیزه‌ها بوده است. امروزه نیز این امر یکی از استفاده‌های متعارف از فرهنگ‌ها و واژه‌نامه‌های عمومی است و بعضی واژه‌نامه‌های تخصصی در پاسخ به این نیاز تدوین می‌شوند. عوامل دیگری همچون تلاقی و ادغام فرهنگ‌ها که بیشتر ناشی از مهاجرت‌ها، جنگ‌ها، سلطه بیگانگان، فعالیت مبلغان مذهبی و جز آن است؛ و در عصر حاضر گسترش ارتباطات جهانی و تخصصی شدن علوم، ضرورت تدوین فرهنگ‌های دوزبانه، چندزبانه، و تخصصی را اجتناب‌ناپذیر کرده است. از سوی دیگر پدیده عدم قطعیت زبانی و ناپایداری و بی‌ثباتی خواص معنایی و کاربردی لغات و این واقعیت که واژه‌های یک زبان همواره دستخوش تحولات زمانی، مکانی، اجتماعی، فرهنگی و حتی سیاسی می‌شوند به‌گونه‌ای که نه تنها معنا بلکه کاربرد را دچار تحول می‌کند، ضرورت‌هایی را برای بازنگری مداوم در فرهنگ‌ها و تدوین فرهنگ‌های جدید به‌منظور حفظ اعتبار در گذر زمان ایجاد می‌کند (نیازی، ۱۳۸۵، ص ۱۲۰۳ - ۱۲۰۴).

در مقدمه این اثر (واژه‌نامه علم اطلاعات) در باب ضرورت تدوین آن چنین آمده است: «متن‌های مرتبط با علم اطلاعات حاوی گستره وسیعی از واژه‌ها و عبارتهایی است که ترجمه آن بدون استفاده از واژه‌نامه‌ای روزآمد و تخصصی دشوار است. گستردگی این واژه‌ها به خود علم اطلاعات مربوط می‌شود که حوزه‌ای بین رشته‌ای یا چند رشته‌ای است. از جمله حوزه‌های مرتبط با آن چاپ و نشر، علوم کتابداری، رایانه، ارتباطات، شبکه‌ها، علوم شناختی و مانند آن است. البته در هر کدام از این حوزه‌ها واژه‌نامه‌ای مستقل منتشر شده که برخی حاوی تعداد زیادی واژه تخصصی در همان زمینه است. گاه لازم است از تمام این واژه‌نامه‌ها هم‌زمان استفاده شود تا متنی در زمینه علم اطلاعات و کتابداری یا حوزه‌های مرتبط ترجمه شود. این واژه‌نامه با توجه به همین نیاز تدوین شده است تا در حد ممکن مراجعه به واژه‌نامه‌های متعدد را کمتر سازد و همین‌طور برابری فارسی آن با نگاهی تخصصی به نیازهای مرتبط با علم اطلاعات باشد» (محسنی، ۱۳۸۹، ص ۴).

■ محسنی، حمید. واژه‌نامه علم اطلاعات. تهران: نشر کتابدار، ۱۳۸۹، ۲۳۰ ص، وزیری، شومیز، شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۸۹-۴۶-۰

مقدمه

اغلب اولین گام در یافتن پاسخ یک سؤال این است که اصطلاح‌ها را تعریف کنیم. برای این منظور فرهنگ یک منبع مهم اطلاعاتی محسوب شده و به‌کار گرفته می‌شود. فرهنگ، واژه‌ها یا اصطلاح‌های یک زبان، یک موضوع، یک حرفه یا شغل را که بر اساس نظم معینی مرتب شده در برگرفته و اطلاعاتی از واژه مانند تلفظ، املاء، معنا، هجی، کاربرد و غیره ارائه می‌کند. پس فرهنگ‌ها با واژه‌ها سروکار دارند (کومار، ۱۳۸۹، ص ۵۷).

در دوران معاصر «فرهنگ» تنها مجموعه‌ای از لغات گردآوری و مرتب‌شده نیست بلکه جُنگی است از هزاران نکته آشکار و نهان در مورد معانی، ساخت و کاربرد واژگان زبان و معرفی آنها از جنبه‌های مختلف و به‌شیوه‌ای که در جامعه و در موقعیت‌های مختلف اجتماعی، فرهنگی، علمی، و ادبی به‌کار می‌رود. امروزه استفاده از فرهنگ لغات

نویسنده سعی کرده
تمام واژه‌های جدید در
حوزه‌های چاپ و نشر،
علوم کتابداری، رایانه،
ارتباطات، شبکه‌ها و
علوم شناختی را مد
نظر قرار دهد، هر چند
برخی واژه‌ها از جمله

درباره نویسنده

کتاب «واژه‌نامه علم اطلاعات» توسط حمید محسنی تدوین شده است. وی متولد ۱۳۴۴، دارای مدرک کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی است. وی به همراه موسی محمدی (مدیر نشر چاپار)، ابوالفضل هاشمی (مدیر نشر دبیزش) و محمد حسن دینانی (مدیر انتشارات کتابخانه رایانه‌ای) خدمات ارزنده‌ای در حوزه نشر کتاب در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی دارند. حمید محسنی مؤلف، مترجم و ویراستار حدود ۳۰ عنوان کتاب در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی بوده و هم‌اکنون مدیر نشر کتابدار است. مهم‌ترین و ماندگارترین اثر وی کتابی تحت عنوان «مجموعه‌سازی و خدمات تحویل مدرک. تهران: نشر کتابدار، ۱۳۸۲» است. از وی مقالات متعددی در حوزه‌های مختلف کتابداری و اطلاع‌رسانی چاپ و منتشر شده است. کتاب «واژه‌نامه علم اطلاعات» اولین اثر وی در تدوین کتاب‌های مرجع است.

معرفی کتاب

کتاب «واژه‌نامه علم اطلاعات» تدوین حمید محسنی توسط نشر کتابدار در سال ۱۳۸۹ منتشر شده است. محتوای این کتاب شامل واژه‌های حوزه‌های چاپ و نشر، علوم کتابداری، رایانه، ارتباطات، شبکه‌ها و علوم شناختی است. این کتاب جزء واژه‌نامه‌های موضوعی دوزبانه (انگلیسی - فارسی) است و تنظیم متن اثر بر اساس مدخل‌های انگلیسی بوده و معادل فارسی آن در مقابل آمده است؛ اما متن فاقد تنظیم مدخل‌های فارسی - انگلیسی است. بر این اساس فقط جست‌وجوی معادل فارسی برای واژه انگلیسی میسر است.

مقایسه اثر با آثار مشابه

در ارتباط با واژه‌های علم اطلاعات کتاب‌های زیادی منتشر نشده است؛ اما یکی از مهم‌ترین آثار «واژگان کتابداری و اطلاع‌رسانی»

است که توسط ابوالفضل هاشمی تدوین شده و انتشارات دبیزش آن را در ۱۳۷۹ چاپ و منتشر کرده است. از ویژگی‌های این اثر مستند بودن مدخل‌ها، مشخص بودن تعداد واژه‌های متن و نیز تنظیم انگلیسی - فارسی و فارسی - انگلیسی مدخل‌هاست؛ اما ایراد اساسی این است که معادل‌های فارسی به ترتیب الفبایی است نه مرجع و رایج بودن معادل‌ها. در حالی که مزیت عمده کتاب «واژه‌نامه علم اطلاعات» تألیف حمید محسنی روزآمد بودن و فراگیر بودن مطالب آن است که گردآورنده به آن عنایت خاصی داشته است. با این حال برای کسانی که علاقه‌مند به حوزه علم اطلاعات هستند مطالعه هر دو کتاب توصیه می‌شود.

بررسی محتوایی و ساختاری کتاب

ویژگی‌های مهم اثر

ویژگی‌های مهم و ممتاز اثر عبارتند از:

- روزآمد بودن اثر: نویسنده سعی کرده تمام واژه‌های جدید در حوزه‌های چاپ و نشر، علوم کتابداری، رایانه، ارتباطات، شبکه‌ها و علوم شناختی را مد نظر قرار دهد، هر چند در برخی واژه‌ها از چشم دور مانده است از جمله واژه وب ۲.

- ذکر دقیق شیوه استفاده از اثر: در مقدمه اثر شیوه استفاده از واژه‌نامه صریح و دقیق بیان شده است: «استفاده از این واژه‌نامه به دلیل الفبایی بودن دشوار نیست؛ اما برای کم شدن حجم کتاب از علامت اسلش یا کج خط برای حذف واژه‌ها استفاده شده است؛ مثلاً عبارت «کاوش/جست‌وجوی درون خطی/برخط» باید این‌گونه نوشته می‌شد: «کاوش درون خطی، جست‌وجوی درون خطی، کاوش برخط، جست‌وجوی برخط». از علامت پرانتز نیز در مواردی برای حذف کلمات استفاده شده؛ مثلاً «صحافی (کردن)» می‌تواند این‌گونه نوشته شود: «صحافی، صحافی کردن» (محسنی، ۱۳۸۹، ص ۵).

در برخی موارد با حروف بزرگ مانند Dewey Decimal Classification (DDC) (ص ۶۱) و در برخی موارد مانند direct access storage device (DASD) (ص ۶۳) با حروف کوچک نوشته شده. موارد متعددی از این گونه اشکال ها در صفحات ۶۶، ۶۸، ۷۵، ۸۰، ۱۰۹، ۱۱۲، ۱۱۳ یافت می‌شود.

- ذکر برخی لغات و واژه‌های عمومی مانند صفحه ۱۶۱ واژه Red به معنای قرمز، صفحه ۱۵۹ واژه Rapid به معنای سریع، صفحه ۳ واژه Ability به معنای توانایی، و موارد متعدد دیگر.
- جلد اثر فاقد طرح است. هر چند در پشت جلد طرحی است که نشان از رشته‌های مرتبط با علم اطلاعات دارد، نشانی از «واژه‌نامه بودن» یا «کتاب مرجع بودن» نیست.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

امروزه واژه‌نامه‌ها مورد استفاده اقبال مختلف جامعه هستند و استفاده‌های متعدد دارند؛ از جمله یافتن معنای واژه‌ها، اصطلاحات و عبارات، بررسی املاء، هجی و مشتقات واژه، بررسی تلفظ یک واژه، ترسیم ساختار یک واژه شامل ریشه و مشتقات، تعریف و کاربرد یک واژه در اصطلاح‌های جاری و روزمره، باستانی، نادر و عامیانه، نشان دادن لهجه‌ها (در صورت وجود)، تعیین مترادف‌ها، متضادها و همه تلفظ‌ها، تعیین اختصارات، آغازه‌ها، نشانه‌ها و نمادها، نشان دادن نام محل‌ها و مکان‌ها، نام اصلی اشخاص از تاریخ، اسطوره شناسی و ... (کومار، ۱۳۸۹، ص ۶۰). واژه‌نامه علم اطلاعات با هدف گردآوری واژه‌های حوزه‌های چاپ و نشر، علوم کتابداری، رایانه، ارتباطات، شبکه‌ها و علوم شناختی تدوین گردیده است تا مراجعه به واژه‌نامه‌های متعدد را کاهش دهد و نویسندگان تا حد زیادی به این هدف دست یافته است. جدای از مزایای اثر، ایرادات و نارسایی‌هایی در اثر وجود دارد که در صورت مرتفع شدن، اثری خوب و ماندگار در حوزه علم اطلاعات باقی خواهد ماند. لذا این اثر به لحاظ محتوای غنی و روزآمد به مترجمان، نویسندگان و پژوهشگران و دانشجویان علم اطلاعات توصیه می‌شود.

در آخر لازم می‌دانم از همکاری سرکار خانم زهرا کاظم‌پور (عضو هیئت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه پیام نور شهرضا) در تدوین این نقد تشکر و قدردانی لازم به عمل آورم.

مآخذ

۱. کومار، کریشان (۱۳۸۹). «مرجع‌شناسی لاتین». ترجمه جیران خوانساری و مرضیه سیامک. تهران: نشر کتابدار.
۲. محسنی، حمید (۱۳۸۹). «واژه‌نامه علم اطلاعات». تهران: نشر کتابدار.
۳. نیازی، سیمین (۱۳۸۵). «فرهنگ‌نگاری». در: دایره المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی. زیر نظر فریبرز خسروی. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. ص ۱۲۰۳ - ۱۲۰۹.
۴. هاشمی، ابولفضل (۱۳۷۹). «واژگان کتابداری و اطلاع‌رسانی». تهران: نشر دبیرش.

- معادل فارسی اصطلاحات به ترتیب مرجع و رایج بودن است نه الفبایی. این مزیت برای مترجمان تازه‌کار بسیار مفید خواهد بود. در ضمن به متخصصان یک حوزه کمک می‌کند معادل‌های مختلف برای یک واژه به کار نبرند مانند Cognitive Science (علوم شناختی، دانش شناخت) (ص ۳۹).
- غلط‌آمیزی این اثر بسیار کم بوده که نشان‌دهنده دقت نویسنده است.
- صحافی اثر مناسب استفاده‌های مکرر است.

نارسایی‌ها و کاستی‌های اثر

در کنار این ویژگی‌های بارز رعایت نکات زیر می‌تواند در ویرایش‌های بعدی به ارتقاء سطح کیفی اثر کمک کند:
- این واژه‌نامه صرفاً انگلیسی - فارسی است لذا به کسی که بخواهد متنی را از فارسی به انگلیسی برگرداند هیچ کمکی نمی‌کند و این مهم‌ترین اشکال وارده بر این واژه‌نامه است. تنظیم مدخل‌ها به صورت فارسی - انگلیسی ضروری است.
- تعداد واژه‌ها یا مدخل‌ها در مقدمه ذکر نگردیده است.
- از بعضی سازمان‌ها، نهادها، مؤسسات، انجمن‌ها و کنفرانس‌های بین‌المللی در حوزه علم اطلاعات نامی برده نشده؛ از جمله فید (اتحادیه بین‌المللی اطلاعات و دکوماتاسیون)، لاکاپ (برنامه تعاونی تهیه کتاب در آمریکای لاتین، انجمن دستداران مطالعه) و ...

- برخی واژه‌های مهم در حوزه علم اطلاعات در واژه‌نامه ذکر نگردیده است؛ از جمله Freedom of Thought (آزادی اندیشه)، Free-Flow Systems (نظام‌های جریان آزاد)، Single Tasking (تک‌کاره، تک‌منظوره)، Shared File (فایل اشتراکی)، In Various Pagings (صفحه شمار گوناگون)، Freedom of Reading (آزادی خواندن)، Web ۲.۰ (وب ۲)، Co - Edit (ویرایش مشترک)، Competitors (رقبا) و ...
- معادل برخی کلمات اشکال دارد؛ از جمله معادل صحیح Decision Making تصمیم‌سازی است نه تصمیم‌گیری (ص ۵۷).
عدم یک‌دستی در ذکر نام کامل سرنام‌ها: نام کامل سرنام‌ها

این واژه‌نامه صرفاً انگلیسی - فارسی است لذا به کسی که بخواهد متنی را از فارسی به انگلیسی برگرداند هیچ کمکی نمی‌کند و این مهم‌ترین اشکال وارده بر این واژه‌نامه است